

Történelem és erőszak

Konferenciafelhívás

A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület

33. konferenciája

Szegedi Akadémiai Bizottság székháza,

Szeged, 2019. augusztus 29-31.

Bármely kultúrát és bármelyik történeti időszakot vizsgáljuk, az erőszak mindennapos társadalmi jelenségnek számít: megfigyelhetjük a családokon belül éppúgy, mint az osztályok vagy éppen a nemzetek közötti kapcsolatokban. Ugyanakkor az erőszak intenzitása történetileg változó, s emellett igen eltérő formákban mutatkozik, az öngyilkosságtól kezdve egy másik személy testi inzultálásán és pszichikai bántalmazásán, bűnöző bandák összeütközésén, népek elűzésén és társadalmi csoportok tervszerű kiirtásán keresztül a forradalmakig és háborúkig – s a lista hosszan folytatható lenne.

Az erőszakos cselekmények nyilvánvalóan a történetírás kezdetétől kiváltották annak figyelmét. Sőt, a történészek hagyományosan kiemelten foglalkoznak a háborúkkal és forradalmakkal, valamint ezek előzményeivel és következményeivel. Bár a 20. század során a történeti kutatás erősen átalakult – ilyen fejlemény a társadalomtörténet térnyerése is –, de a háborúk és más erőszakos események iránti fokozott érdeklődés továbbra is a történetírás jellemzője maradt szerte a világon.

Ugyanakkor a történészek erőszak iránti figyelme sokáig meglehetősen szelektív volt, hiszen leginkább a politikai erőszakra irányult, s az erőszak számos megjelenési formája – mint a családon belüli erőszak – jórészt kívül esett azon. Másrészt a figyelem eleve inkább közvetett volt. Míg a filozófia, a szociológia és más társadalomtudományi diszciplínák viszonylag korán kezdték szisztematikus vizsgálat tárgyává tenni magát az erőszakot, a történetírás csupán az utóbbi néhány évtizedben kezdett azzal önálló jelenséggként foglalkozni. A kutatási terület intézményesülése ma is intenzíven zajlik: a nagyszámú e témával foglalkozó konferencia mellett az ausztráliai Newcastle-ban néhány éve önálló kutatóintézet alakult az erőszak történeti változásainak vizsgálatára, számos erőszakkal foglalkozó tematikus folyóiratszám látott napvilágot, s hamarosan megjelenik az erőszakot kutató történészek reprezentatív vállalkozása, a négykötetes *The Cambridge World History of Violence*.

Az erőszak ugyan elterjedt társadalmi jelenség, de a fogalom meghatározása korántsem magától értetődő. Ráadásul időben változik, hogy mit tekintünk erőszaknak, s erre vonatkozóan a különböző társadalmak toleranciaszintje azonos időpontban is eltérhet egymásától. Az erőszaknak vannak szűk és tág tudományos definíciói, közöttük jónéhány átmenettel. A mai történettudományban általában a szűkebb interpretáció jelenik meg, s erőszak alatt rendszerint a *fizikai erőszakot* értik. Ennek fő oka, hogy ez az erőszak az életet legközvetlenebbül fenyegető – s egyben tudományosan legegyszerűbben megragadható – formája. A fizikai erőszaknak ugyanis alig vannak természetes korlátai. Testének sebezhetősége miatt az ember, ha erre törekszik, szinte bármikor sérülést tud okozni a másíknak. Ezért a fizikai erőszaktól való félelem állandóan jelen van a társadalomban. Emellett az ember cselekvése jelentősen elszakadt az ösztöneitől, s így az erőszak az ember esetében nem korlátozódik meghatározott szituációkra – de nincs olyan helyzet vagy személy sem, mely mindenképpen erőszakot vált ki belőle (Popitz 1992).

A fizikai erőszaknak több tipológiája létezik. Ismert az erőszak három szintjének meghatározása az áldozatok száma és az okozott károk nagysága alapján: a mikroszintű erőszak esetében jellemzően spontán akcióról van szó, mely egy vagy néhány áldozatot követel; a középszintű erőszak már tervezett, és az áldozatok száma nagyobb, akár több tucat; míg a makroszintű erőszak nagy erőforrásokat mozgósít, és esetenként egész társadalmak ellen irányul. Az egyik leggyakoribb osztályozás külön választja az önmagára irányuló erőszakot, az interperszonális erőszakot és a kollektív erőszakot. Mások elfogadják ezt, de célszerűnek tartják a kollektív és az állami erőszak megkülönböztetését.

Mindazonáltal számos kutató nem tartja elegendőnek azt, ha egyedül a fizikai erőszakot vizsgáljuk, mert ez akadályozza fontos társadalmi jelenségek megismerését. Szerintük hasznos kitágítani az erőszak fogalmát az ezáltal keletkező definíciós és más interpretációs nehézségeket ellenére. Az így keletkezett koncepciók közé tartozik a *pszichikai erőszak*, mely egy személy vagy csoport feletti ellenőrzés megszerzésére irányul. Az ilyen agresszió lehet verbális, használhat képeket, gesztusokat, vagy pedig az életkörülmények megnehezítésével kelt félelmet, esetleg emellett jutalmazással éri el célját. Az *intézményes erőszak* meghaladja a közvetlen, személy ellen irányuló fellépést, mert tartós függőségi és alávetettségi viszony kialakításával jár. A *strukturális erőszakot* a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek eredményezhetik, vagyis nincsenek megnevezhető tettesek, mégis hasonló szenvedéseket hozhatnak, mint a háborúk vagy más fegyveres konfliktusok (Galtung 1969). A *kulturális erőszak* a kultúra azon vetületeire vonatkozik, melyek egy társadalomban a közvetlen vagy strukturális erőszak elfogadtatását, legitimizálását szolgálják.

A hasonló értelmű *szimbolikus erőszak* arra szolgál, hogy a hatalmi és uralmi viszonyokat a nyelv és a szimbólumrendszerek révén leplezze, azok következményeit megszépítse (Bourdieu 1991).

Az erőszak történeti kutatásának több súlypontja is kialakult az elmúlt évtizedekben. Az egyik ezek közül a társadalmi tiltakozás és a kollektív erőszak (Rudé 1985, Tilly 2003), de a büntetés és fegyelmezés (Foucault 1975) és az interperszonális erőszak hosszú távú vizsgálata is ide sorolható (Spierenburg 2008). Az erőszak kutatásának eredményei és új megközelítései nagyban hatottak a háborúkkal és a katonasággal foglalkozó történeti munkák szemléletére is. Ezek egyre gyakrabban túllépnek a hagyományos hadtörténeten, s olyan témákat dolgoznak fel mint a hadseregek részvétele a civil lakosság elleni erőszakban (Browning 1992). Szintén nagy visszhangot váltottak ki a háborúk és a más erőszakos cselekmények emlékezetét feldolgozó munkák (Winter 2000). A kutatási terület dinamikáját mutatja az a széles vita is, mely az utóbbi években David Pinker az erőszak modern korban végbement visszaszorulása mellett érvelő munkája nyomán bontakozott ki (Pinker 2011).

A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2019 augusztusában megrendezendő konferenciája elsősorban olyan kérdésekre kíván fókuszálni, amelyek az erőszak *múltbeli* társadalmi gyakorlatára, az erőszak jelenségének történeti változásaira és az erőszak emlékezetére vonatkoznak.

A konferencia előadásai egyebek között a következő – részben egymással érintkező – problémákhoz kapcsolódhatnak:

- Társadalmi tiltakozás és kollektív erőszak
- Háborúk, polgárháborúk
- Paramilitáris erőszak, terrorizmus
- Etnikai erőszak, etnikai tisztogatás, vallási erőszak
- Népiirtás
- Állami terror
- Erőszak és az állami intézmények: hadsereg, börtön, rendőrség
- Erőszakszervezetek működése
- Erőszak és a társadalmi intézmények: iskola, munkahely, sport
- Politikai kultúra és az erőszak
- Érzelmek és agresszivitás
- Az erőszak elkövetői és áldozatai
- Fegyelmezés és büntetés

- Erőszak a testi dimenzió túl: pszichikai, strukturális és szimbolikus erőszak
- Bűnözés, szervezett bűnözés
- Családon belüli erőszak, nők elleni erőszak
- Az erőszak és a közvélemény, az erőszak a médiában
- Erőszak és állami propaganda
- Az erőszak dicsőítése az irodalomban
- Erőszakellenesség, pacifizmus
- Erőszak a tárgyak és a környezet ellen: vandalizmus, környezetrombolás
- Öngyilkosság
- A háborúk és más erőszakos cselekmények emlékezete

A Hajnal István Kör konferenciái sosem csupán társadalomtörténészeket vonzottak, hanem mindig nyitottak voltak más tudományok és más történeti aldiszciplínák képviselői irányában. A konferencia szervezői – éppen a tárgyalt kérdéskör transzdiszciplináris jellege miatt – ezúttal is szívesen látják a rokon tudományágaknak mindazokat a képviselőit, akik az itt megfogalmazott problémákat történeti és társadalmi összefüggéseikben kívánják megközelíteni.

Emellett a Hajnal István Kör idei konferenciáján ismét meghirdeti a – korábban sikeresnek bizonyult – **doktori szekciót** is. Ebben **tematikai kötöttség nélkül** mutathatják be társadalomtörténeti kutatásaikat azok a kollégák, akik jelenleg dolgoznak doktori disszertációjukon, vagy az elmúlt évben védték meg azt. Célunk az, hogy fórumot biztosítsunk azon fiatal társadalomtörténészeknek, akiknek kutatása nem illeszkedik az adott évi konferencia tematikájába.

Kérjük az érdeklődőket, hogy a maximum egy oldal (2500 leütés) terjedelmű szinopszisokat 2019. május 20-ig küldjék el a hajnaltitkar@gmail.com címre a mellékelt lap felhasználásával. A jelentkezők külön jelöljék azt, ha a doktori szekcióban kívánnak részt venni.

A beérkezett anyagok alapján a Hajnal István Kör választmánya által felkért szervezők június közepéig állítják össze a konferencia programját, s erről június 20-ig értesítést küldenek a jelentkezőknek.

Válogatott irodalom

- Bourdieu, Pierre: *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press, 1991. 37-42.
- Browning, Christopher: *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*. New York: HarperCollins, 1992.
- Elias, Norbert: *A civilizáció folyamata*. Budapest: Gondolat, 1987.
- Foucault, Michel: *Felügyelet és büntetés*: Budapest: Gondolat, 1975.
- Galtung, Johan: *Violence, Peace, and Peace Research*. *Journal of Peace Research*, vol. 6 (1969), no. 3. 167-191.
- Gyáni Gábor: *Kollektív erőszak és társadalmi mozgalmak: Fogalmi és historiográfiai vázlat*. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): *1956: Erőszak és emlékezet*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2017. 9-24.
- Horvát Sándor: *Kollektív erőszak és városi térhasználat 1956-ban*. In: Gyáni Gábor – Rainer János (szerk.): *Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban. Tanulmányok*. Budapest: 1956-os Intézet, 2007. 116-136.
- Müller Rolf: *A megtorlás fényképei*. In: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *A Nagy Testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Budapest: Allambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan, 2012. 305-334.
- Pető Andrea: *Elmondani az elmondhatatlant – A nemi erőszak Magyarországon a II. világháború alatt*. Budapest: Jaffa Kiadó, 2018.
- Pinker, Steven: *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined*. London: Allen Lane, 2011.
- Popitz, Heinrich: *Phänomene der Macht*. Tübingen: Mohr, 1992.
- Rudé, George: *Forradalmárok, zendülők*. Budapest: Kossuth, 1985.
- Spierenburg, Peter: *A History of Murder: Personal Violence in Europe from the Middle Ages to the Present*. Cambridge: Polity Press, 2008.
- Tomka Béla: *Erőszak a történelemben: jelentések és hosszú távú trendek*. *Aetas*, 33. évf. (2018) 3. sz. 170-185.
- Tilly, Charles: *The Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Tulipán Éva: Az erőszak arcai. In: Müller Rolf – Takács Tibor – Tulipán Éva (szerk.): 1956: Erőszak és emlékezet. Budapest: Jaffa Kiadó, 2017. 25-45.

Winter, Jay: Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.